

Piotr Kondraciuk*

Święty Kajetan z Thieny – patron zmartwychwstańców w kontekście charyzmatu zgromadzenia

Saint Cajetan of Thiene – the Patron of the Resurrectionists in the Context of the Congregation's Charism

Abstract: This article focuses on the figure of the order's second patron, next to St. Joseph: St. Cajetan Thiene. The patronage of St. Cajetan was not accidental. It derived directly from the clerical character of the Congregation, originating from the reforms intended to renew religious life in the Church. The Congregation of the Clerics Regular was founded on the wave of a movement initiated within the Roman Curia and the papal court, in the circle of the Oratorio Divino Amore in Rome, involving both lay people and clerics who, in the spirit of evangelical perfection, would gather to pray and engage in various forms of charitable activities. Among the founders of the Clerics Regular, only Cajetan of Thiene was raised to the altar honors. The cult of St. Cajetan also developed within the Order of the Trinitarians (Order of the Holy Trinity from the Redemption of Slaves), who adopted it from the Theatines and the Armenians of Lviv. Despite the patronage of St. Cajetan to the congregation of the Resurrectionists, his pictorial and sculptural images are scarce. Altar iconography is centered on the themes of the Resurrection, the Blessed Virgin Mary and St. Joseph. The extensive iconography of St. Cajetan, still not fully recognized due to confusion with other saints who are characterized by similar attributes, virtually disappeared in the 19th century. This is probably the reason why, despite the clear references to the saint's charism in the writings of the founders of the Resurrectionists, as noted above, his images

* Piotr Kondraciuk (ORCID: 0000-0002-4511-4736) – dr, pracownik Instytutu Rynku Sztuki i Zarządzania w Kulturze Akademii Zamojskiej; kontakt: piotr-art@wp.pl.

have not found their way onto the altars or into the iconographic programs of churches of worship. It is worth considering this aspect when designing new decorative elements or shaping the ideological programs of contemporary temples.

Keywords: Saint Cajetan of Thiene, The Resurrectionists, November Uprising, Great Polish Emigration, religious orders.

Parole chiave: San Gaetano Thiene, I Resurrezionisti, Rivolta di Novembre, Grande Emigrazione Polacca, ordini religiosi.

Słowa kluczowe: św. Kajetan z Thieny, zmartwychwstańcy, powstanie listopadowe, Wielka Emigracja, zakony.

W Kościele katolickim patronaty świętych mają szczególne znaczenie. Ich geneza wywodzi się z pierwszych wieków chrześcijaństwa, kiedy miejsca, w których gromadzono się na modlitwę, dedykowano Bogu, Matce Najświętszej, aniołom i świętym. Świadczą o tym tablice erekcyjne, a także ikonografia związana z wystrojem wnętrz kościelnych, której kontekst nawiązuje do patrociniów¹.

Rodzący się kult męczenników, translacja relikwii i pielgrzymki do grobów świętych spowodowały, że zaczęto oddawać kościoły pod ich opiekę. Ten zwyczaj stawał się coraz bardziej powszechny². Patronat wiązał się bowiem nie tylko z oddaniem świętemu kościoła czy też, w okresie późniejszym, konkretnego ołtarza, ale – zgodnie z rzymską definicją – zobowiązywał patrona do opieki³.

Pod opiekę świętych oddawano nie tylko kościoły i kaplice, ale także diecezje, miasta, kraje i wspólnoty religijne⁴. Wspólnoty zakonne oddawały się

1 R. Knapieński, *Titulus ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 9.

2 *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1161.

3 A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999, s. 53.

4 Kwestie te regulują normy Kongregacji ds. Kultu Bożego Stolicy Apostolskiej, *Sacra Congregatio pro Cultu: Divino, Normae circa patronos constituendos et imagines*

najczęściej pod opiekę Bogu i Najświętszej Maryi Pannie, aniołom, a także patriarchom i prorokom⁵. Wśród wspólnot zakonnych, obok świętych założycieli – patriarchów zakonu, popularnym patronem jest św. Józef, o czym świadczą dedykowane mu liczne kościoły zakonne⁶.

Św. Józef jest także patronem Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Kult świętego, popularny na ziemiach polskich w XVII w., w w. XIX zaczął się odradzać w całym Kościele. Wiązało się to z prądami odrodzenia religijnego w okresie walk religijnych, rewolucji francuskiej i wojen napoleońskich. Koncentrowały się one i rozwijały w wielkich centrach, takich jak Francja, Wiedeń, Niemcy Zachodnie, a także Turyn, Rzym, Anglia i Hiszpania⁷. Jednocześnie w tych ośrodkach, a zwłaszcza we Francji, będącej głównym centrum życia politycznego polskiej emigracji po powstaniu listopadowym⁸, dochodziły do głosu nurty antykatolickie i ateistyczne⁹. Potrzebny był więc patron na trudne czasy dla Kościoła. W 1847 r., zaledwie rok po wyborze na Stolicę Piotrową, papież Pius IX ustanowił święto Opieki św. Józefa nad Kościołem Chrystusa, a w 1870 r., w święto Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, ogłosił go patronem Kościoła¹⁰.

B. M. Virginis coronandas De patronis constituendis z 19 marca 1973 r.; tekst polski: *Normy dotyczące ustanawiania patronów*, „Anamnesis” 85 (2016) nr 2, s. 15–17. Od strony prawnej zagadnienie to omawia: K. Świdorski, *Ustanowienie świętego patrona miast, gmin, powiatów i województw*, „Studia Prawa Publicznego”, 2022, nr 1 (37), s. 29–60, DOI: 10.14746/spp.2022.137.2.

- 5 Patronem zakonów karmelitańskich jest np. św. Eliaz; A. Szewczyk, *Duchowy Ojciec Karmelu*, „Głos Karmelu”, 2013, nr 6 (54), s. 10–11. Jest to związane m.in. z prorockim charyzmatem zakonu; W. Ciak, *Eliasz i Maryja – wskazaniem na prorocki charyzmat Karmelu*, tamże, s. 13–15.
- 6 W. Rozynkowski, *Św. Józef patron kościołów zakonnych w Polsce ok. 1772 roku*, „Kalińskie Studia Teologiczne”, 3 (2004) s. 131–137.
- 7 T. Fitych, *Polska książka o św. Józefie w XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 65 (1996) s. 255, DOI: 10.31743/abmk.8660.
- 8 Szerzej na ten temat: S. Kalembka, *Wielka Emigracja: polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*, Warszawa 1971; E. Tarkowska, *Początki Wielkiej Emigracji. Polacy w Besançon w latach 1832–1833*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, 66 (2021) s. 21–45, DOI: 10.4467/25440500RBN.21.003.16085.
- 9 T. Fitych, *Polska książka o św. Józefie w XIX wieku*, s. 255–256.
- 10 J. Bujak, *Św. Józef – Patron Kościoła powszechnego w wybranych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, „Rocznik Skrzatuski”, 9 (2021) s. 48–49.

W środowiskach emigracyjnych pozbawionych własnej ojczyzny, przeżywających gorzyc porażki, a często samotność, konieczne stało się zapewnienie właściwej opieki duszpasterskiej. W pierwszym okresie rolę tę spełniali kapelani wojskowi, którzy znaleźli się na emigracji razem ze swymi żołnierzami, a następnie kolejni duchowni, którzy opuścili ziemie polskie w latach 1846–1849. Sporą część duchowieństwa we Francji stanowili także ci, którzy decyzję o kapłaństwie podjęli już na emigracji¹¹. Ich posługa okazała się jednak niewystarczająca, zwłaszcza w kontekście oddziaływania z jednej strony szerzących się na zachodzie Europy ateistycznych nurtów rewolucyjnych, z drugiej zaś – mesjanistycznych teorii Towiańskiego, mogących wywołać herezję w Kościele¹².

Zagrożenia te trafnie zdiagnozował Bogdan Jański (1807–1840), poszukujący emigrant, który po licznych przejściach wrócił do Kościoła i odkrył w sobie misję założenia zgromadzenia, niosącego pomoc rodakom w kraju i za granicą w odrodzeniu moralnym¹³. Założona przez niego w 1836 r. wspólnota przekształciła się w zgromadzenie zakonne, kiedy 27 marca 1842 r. pierwszych siedmiu zmarłych wstąpińców złożyło śluby w katakumbach św. Sebastiana w Rzymie i rozpoczęło życie według reguły opracowanej przez ks. Piotra Semenękę, zgodnie z ideałami Jańskiego. Reguła ta akcentowała bezmiar Bożej miłości wobec grzesznika, którym jest człowiek, i chwałę Bożą, dla której to zgromadzenie powstało. Celem pośrednim zaś była pomoc Polakom (w kraju i za granicą) w ich wewnętrznym odradzeniu się. Drogami do niego były: działalność pisarska, kaznodziejska i wychowawcza wśród młodzieży. Duży nacisk położono także na kształcenie

- 11 J. Kuzicki, *Duchowni i duszpasterstwo polskiej emigracji w krajach Europy Zachodniej w I połowie XIX wieku. Przegląd problematyki badawczej*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences”, 11 (2019) nr 2, s. 9, DOI: 10.15584/johass.2019.2.1.
- 12 Na temat teorii filozoficznych i osobowości Towiańskiego zob. m.in.: J. Mazurkiewicz, *Andrzej Towiański. Studium psychologiczne*, Warszawa 1902; J. Ujejski, *Naundorf, Vintras i towiańszczyzna*, „Pamiętnik Literacki”, 25 (1928) nr 1–4, s. 406–438; M. Kowalczyk, *Prorok magnetyczny, czyli Andrzej Towiański wobec mesmeryzmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religioznawcze”, 44 (2011) s. 147–159, DOI: 10.4467/20844077SR.11.011.0255.
- 13 B. Jański, *Dzienniki 1830–1839*, oprac. A. Jastrzębski, Rzym 2000; W. Staich, *Apostoł tułaczy Bogdan Jański*, Katowice 1934; M. Chotyńska, *Bogdan Jański i jego współczesni*, „Perspektywy Kultury”, 29 (2020) nr 2, s. 25–41, DOI: 10.35765/pk.2020.2902.04.

duchowieństwa¹⁴. Od tego czasu zmartwychwstańcy stopniowo zaczęli przejmować rolę kierowniczą nad życiem religijnym Wielkiej Emigracji, tworząc centrum duszpasterskie przy kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, który otrzymali w 1849 r. od biskupa Paryża na stałe użytkowanie¹⁵.

Działalność zgromadzenia zmartwychwstańców w różnych aspektach doczekała się szeregu wnikliwych opracowań, częściowo już wyżej cytowanych. W niniejszym artykule chciałbym zwrócić uwagę na postać drugiego, obok św. Józefa, patrona zakonu – św. Kajetana z Thieny. Pisaliśmy wyżej o roli św. Józefa, którego szczególnej opiece poleca się Kościół w trudnych okresach dziejowych, w jakich rozpoczęło działalność zgromadzenie zmartwychwstańców. Patronat św. Kajetana także nie był przypadkowy. Wynikał bezpośrednio z kleryckiego charakteru zgromadzenia, mającego swoje źródło w reformach zmierzających do odnowy życia religijnego w Kościele. Zgromadzenie kleryków regularnych powstało na fali ruchu zainicjowanego wewnątrz Kurii Rzymskiej i dworu papieskiego w środowisku Oratorio del Divino Amore w Rzymie, angażującym świeckich i duchownych, którzy w duchu doskonałości ewangelicznej gromadzili się na modlitwie i angażowali się w różne formy działalności charytatywnej, posługując m.in. w szpitalach¹⁶. W 1524 r. Jan Piotr Carafa (późniejszy papież Paweł IV), Kajetan z Thieny, Bonifacy z Colli i Paweł Consiglieri złożyli śluby ubóstwa, czystości i posłuszeństwa przy konfesji w bazylice św. Piotra w Rzymie. Pozostali nadal częścią rzymskiego kleru, stając się jednocześnie pierwszymi klerykami regularnymi¹⁷. Spośród założycieli zakonu tylko Kajetan z Thieny został wyniesiony na ołtarze, patronując odtąd zgromadzeniom kleryckim, ale też lokalnie – innym rodzinom zakonnym i Kościołom wschodnim¹⁸.

14 Szerzej na temat kształtowania się kolejnych redakcji *Reguły*; W. Mleczko, *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*, Kraków 2014, s. 80–90.

15 J. Ziółek, *Ze studiów nad życiem religijnym Wielkiej Emigracji*, „Studia Polonijne”, 16 (1994) s. 105–106.

16 A. Iwaszczonek, *Narodziny Kleryków Regularnych*, „Życie Konsekrowane”, 2022, nr 2 (154), s. 16.

17 Tamże, s. 19.

18 Zob. np.: A. Witko, *Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas: del pasado y el presente de la Orden Trinitaria = Z przeszłości i terażniejszości Zakonu Trynitarzkiego*, tłum. D. Kucala, Kraków–Roma–Valencia 2000, s. 137–139.

Zatrzymajmy się przy postaci św. Kajetana. Urodził się w 1480 r. w Vicenzy, w rodzinie Gaspara z Thieny i Marii z Porto. Wcześniej osierocony przez ojca, wychowywany był razem z braćmi przez matkę. W 1500 r. rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie w Padwie, które zakończył doktoratem obojga praw. W 1504 r. otrzymał niższe święcenia (tonsura), a po 1507 r., po przyjeździe do Rzymu, rozpoczął karierę na dworze papieskim, pełniąc urząd prototariusza papieskiego. Uzyskał także tytularne probostwa św. Maryi w Malo koło Vicenzy i w Bressanvido. Święcenia kapłańskie przyjął dopiero 30 września 1516 r., jednak prymicyjną mszę św. odprawił w Wigilię Bożego Narodzenia. Doznał wówczas objawienia Matki Bożej, przekazującej mu w objęcia Dzieciątka Jezus¹⁹. Scena ta stała się później jednym z popularniejszych schematów ikonograficznych w przedstawieniach św. Kajetana²⁰.

Kajetan związał się z rzymskim środowiskiem Oratorio del Divino Amore i rozpoczął działalność charytatywną. W 1519 r. założył Bractwo Świętych Klemensa i Hieronima, którego celem była opieka nad ubogimi i chorymi. Trzy lata później w Wenecji z jego inicjatywy powstał szpital Santa Maria degli Incurabili, sprawujący opiekę nad osobami nieuleczalnie chorymi, bezdomnymi i opuszczonymi. Po powrocie do Rzymu wraz z kilkoma innymi członkami Divino Amore w 1524 r. założył zakon kleryków regularnych. W czasie *Sacco di Roma* w 1527 r. po zatrzymaniu przez wojska Karola V był torturowany. Po uwolnieniu schronił się ponownie w Wenecji. W tym samym roku objął urząd prepozyta zakonu. Pod jego kierownictwem zakon zajmował się zwalczaniem herezji i odnową moralną wiernych. W 1533 r. na rozkaz papieża Klemensa VII Kajetan wraz ze współbratem, późniejszym błogosławionym Janem Marinonim, udał się do Neapolu, gdzie objęli opieką duchową żeński klasztor Santa Maria della Sapienza i szpital Incurabili. Posługiwał tam chorym i opuszczonym, ponadto zwalczał heretyckie nauki Lutera, Juana de Valdésa, Piotra Vermiglego i kapucyna Bernardyna Ochina. Późniejsze lata życia spędził pomiędzy Wenecją a Neapolem²¹. W obliczu wojny domowej w Neapolu Kajetan ofiarował swoje życie w intencji zahamowania rozlewu krwi. Zmarł w opinii świętości 7 sierpnia

19 A. Iwaszczonek, *Narodziny Kleryków Regularnych*, s. 21.

20 P. Kondraciuk, *Obraz św. Kajetana z kościoła ormiańskiego w Zamościu*, „Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne”, 1 (2003) s. 197–202.

21 A. Iwaszczonek, *Narodziny Kleryków Regularnych*, s. 22.

1547 r. Papież Urban VIII zaliczył go w poczet błogosławionych w 1629 r., a Klemens X kanonizował go, rozszerzając kult na cały Kościół w r. 1671²².

Zgromadzenie kleryków regularnych od r. 1604 przyjęło dodatkowe określenie *teatyni* (*Ordo Clericorum Regularium vulgo Theatinorum*), od stolicy biskupiej jednego z założycieli, Jana Piotra Carafy, Theate (włoskie Chieti)²³. Oprócz działalności duszpasterskiej teatyni prowadzili także działalność misyjną wśród Kościołów wschodnich. Ważna podkreślenia jest ich misja w Armenii na rzecz unii z Kościołem rzymskim, a także późniejsza działalność wśród unitów. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na obecność teatynów w Polsce. Ich pierwszą placówką był Lwów, dokąd przybyli w 1664 r. i gdzie rok później założyli Papieskie Kolegium Ormiańskie, które odegrało znaczną rolę w kształceniu duchowieństwa ormiańskiego oraz ugruntowywaniu unii Ormian z Kościołem katolickim na ziemiach polskich²⁴. Przyczyniło się także do rozszerzenia kultu jednego z założycieli zakonu, św. Kajetana. Oprócz kolegium we Lwowie teatyni mieli także placówkę w Warszawie, dokąd zostali sprowadzeni na przełomie XVII i XVIII wieku. Zorganizowali tam konwikt, przekształcony w 1737 r. w pierwsze na terenie Rzeczypospolitej kolegium szlacheckie (*Collegium Nobilium*)²⁵.

Kult św. Kajetana rozwinął się także w zakonie trynitarzy (Zakon Świętej Trójcy od Wykupu Niewolników), którzy przejęli go od teatynów i Ormian lwowskich. Lwów był pierwszą redempcją trynitarą na ziemiach polskich. Zakonnicy przybyli do Lwowa z Hiszpanii w 1685 r. i tu zostali otoczeni życzliwą opieką przez teatynów oraz biskupstwo ormiańskie. Przypuszczalnie korzystali także z pomocy Ormian w kontaktach z Imperium Osmańskim, co wiązało się z ich głównym obszarem działania. Kontakty ze środowiskami ormiańskimi w Turcji oraz działalność na tym terenie także misji teatyńskich sprawiły, że w wielu aspektach charyzmaty obu zakonów były bardzo bliskie. Stąd też zapewne włączenie św. Kajetana do grona patronów zakonu trynitarzkiego

22 J. Duchniewski, *Kajetan z Thieny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. A. Szostek, Lublin 2000, kol. 339–340.

23 A. Iwaszczonek, *Narodziny Kleryków Regularnych*, s. 28.

24 S. Koczwarą, *Dzieje Kościoła ormiańskiego w Polsce na tle pasterskiej działalności jego arcybiskupów (rys historyczny)*, „Vox Patrum”, 40 (2001) s. 132–133, DOI: 10.31743/vp.7974.

25 R. Pelczar, *Teatyni w Warszawie w XVIII w.*, „Nasza Przeszłość”, 108 (2007) s. 156–157, DOI: 10.52204/np.2007.108.147-181.

i propagowanie jego kultu najpierw w redempcjach polskich, a następnie także poza granicami Rzeczypospolitej²⁶.

Odnieśmy teraz przywołane wyżej konteksty do sytuacji całego Kościoła katolickiego, a w szczególności Kościoła katolickiego w Polsce w XIX w., w okresie kształtowania się idei powstania nowego zgromadzenia zakonnego i jego charyzmatu. W XVI i XIX w. zagrożenia Kościoła były podobne. W XVI w. upadek moralny duchowieństwa, reformacja i wojny religijne, w XIX w. wojny napoleońskie, będące pokłosiem rewolucji francuskiej, laicyzacja duchowieństwa i upadek moralny społeczeństw²⁷. Kościół katolicki z jednej strony mierzył się z rewolucyjnymi nurtami niszczącymi go od wewnątrz (m.in. józefinizm i odradzające się pod wpływem prądów oświeceniowych gallikanizm i febronianizm), z drugiej – leczył rany zadane przez rewolucję francuską. Kościół na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, pozbawiony ochrony nieistniejącego już państwa, którego struktury zakonne i instytucje naukowe i charytatywne ulegały różnego rodzaju represjom i kasatom, tracił swoje zaplecze intelektualne, zmuszone do emigracji, stając się powoli Kościołem ludowym²⁸. Zapewnienie opieki duszpasterskiej środowiskom emigracyjnym, odciętych od swoich naturalnych korzeni religijnych i narodowych stało się więc działaniem pilnym i koniecznym. I tak jak w XVI w. z grona charyzmatycznych osób duchownych i świeckich skupionych wokół Oratorio del Divino Amore narodziło się zgromadzenie kleryków regularnych, zwanych później teatynami, tak po trzech stuleciach w Paryżu z grona osób skupionych wokół Domku Jańskiego wyrosło zgromadzenie zmartwychwstańców.

Jański, podobnie jak założyciele kleryków regularnych, dostrzegał potrzebę odnowy życia zakonnego i parafialnego na wzór apostoelskich wspólnot chrześcijańskich. Celowi temu miała służyć odnowa szkół i uczelni katolickich, zako-

26 A. Witko, *Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas*, s. 137–139; tenże, *Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu*, Warszawa 2002, s. 383–385.

27 Na temat sytuacji Kościoła w okresie nowożytnym; S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994.

28 Por. w tym kontekście: A. Niedźwiedź, *Od religijności ludowej do religii przeżywannej*, w: *Kultura ludowa. Teorie, praktyki, polityki*, red. B. Fatyga, R. Michalski, Warszawa 2014, s. 327–338.

nów i parafii, które powinny – jego zdaniem – stanowić skuteczne ośrodki odnowy katolicyzmu²⁹. Kładł duży nacisk na odpowiedni sposób traktowania ludzi, oparty na miłości bliźniego: taktowność, delikatność, uczynność, skromność w zachowaniu. Jego talent pedagogiczny i pasja dzielenia się wiedzą z innymi, a także opiekuńczy zmysł przyciągały i zachęcały ludzi świeckich do bycia prawdziwymi świadkami Ewangelii.

Dużą wagę przywiązywał do druku jako niezbędnego środka w apostołstwie. Z wielką surowością traktował swoje wady, pokładając jednocześnie wielką ufność i wiarę w Bożą Opatrzność. Opracowany przez niego program dla wspólnoty zakładał oparcie działalności na wykształconych duchownych z wyższymi święceniami, którzy powinni poświęcić się pracy wśród środowisk na emigracji. Sugerował otwarcie w Paryżu biblioteki, szkoły zawodowej, seminarium duchownego, domu opieki, a także szkoły artystycznej dla Polaków. Szczególnie leżało mu na sercu nawrócenie emigracyjnej „lewicy” i masonerii; widział tu pole do działania dla środowisk katolików świeckich. Bogdan Jański był romantykiem, pragnącym wolności dla umęczonej ojczyzny, którą widział w odrodzeniu moralnym, opartym na chrześcijańskim porządku³⁰.

Ze św. Kajetanem łączyło Jańskiego zawierzenie Bożej Opatrzności, której święty polecał się za życia, a po śmierci stał się Jej patronem³¹. Późniejsza działalność zmartwychwstańców również bliska była wspólnotom, którym patronował św. Kajetan. Zwraca uwagę zwłaszcza zainteresowanie zgromadzenia misjami na rzecz Kościołów wschodnich. Zmartwychwstańcy za jeden

29 Jański miał osobiste nabożeństwo do św. Kajetana i zachęcał braci do modlitwy za jego wstawiennictwem; A. Kardaś, *Droga charyzmatyczna Hieronima Kajsiewicza*, Kraków 2006, s. 69, 214.

30 Szerzej na ten temat; J. Iwicki, *Charyzmat zmartwychwstańców*, tłum. W. Mleczko, J. Piątkowska-Osińska, B. Tischner, Katowice 1990, s. 8–102.

31 Nabożeństwo do św. Kajetana rozpropagował częstochowski paulin, Łukasz Rudolf Pollacz, w wydawanym w latach 1706–1794 (w sumie dziesięć wydań) modlitewniku; Ł. R. Pollacz, *Heroina chrześcijańska Rozmaitością Modlitw, i Strzelistemi Aktami Nieoszacowanych Łaski Boskiej Skarbow i Niebieskiego Krolestwa nabywająca Ku Większej Boga Chwale, Matki Przenajświętszej i Patronow ss. godnemu uszanowaniu, z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney drukiem odnowiona, 1794*. Opublikowane w modlitewniku *Nabożeństwo do Kajetana S. bardzo skutecznego we wszystkich potrzebach patrona...*, zawiera nowennę, godzinki oraz modlitwy w różnych potrzebach.

z głównych celów obrali przywrócenie do jedności z kościołem całej Słowiańszczyzny. Dlatego też kształcili i wyświęcali kapłanów także w obrządku wschodnim, kierując ich do pracy wśród unitów³². Duże znaczenie miała działalność misyjna wśród Bułgarów na terenie Turcji w Adrianopolu³³.

Z duchowością zmartwychwstańców identyfikowali się także wierni Kościoła ormiańsko-katolickiego. Ostatni arcybiskup lwowski tego obrządku, Józef Teodorowicz, uważał się za duchowego członka rodziny zmartwychwstańczej³⁴. To zainteresowanie duchowością wschodnią znalazło wyraz w sztuce, a zwłaszcza w architekturze kościołów zmartwychwstańców, wznoszonych na terenach misyjnych, a także w Polsce³⁵. Porównując charyzmaty teatynów i zmartwychwstańców, zrodzone z potrzeby odpowiedzi na zagrożenia duchowe, z którymi mierzył się Kościół w XVI i XIX w., zauważamy podobieństwa, a nawet inspiracje duchowością teatyńską założycieli. Wprawdzie nie ma tam bezpośrednich odniesień do teatynów i św. Kajetana, jednakże kształtowanie życia zakonnego na wzór pierwszych apostołów, a także przywoływana już bezgraniczna ufność w Bożą Opatrzność wyraźnie na to wskazują. Widzimy to m.in. w wezwaniach do św. Kajetana w formach przypisanych modlitw, m.in. w odmawianej w każdą środę: „Panie Jezu, daj, abyśmy jak święty Kajetan ufali bezgranicznie Opatrzności Bożej – i przynosili obfite owoce dobrych uczynków”³⁶. Nie dziwi więc fakt obwołania świętego jednym z patronów zakonu, chociaż nie przełożyło się to na kształtowaną przez zgromadzenie ikonografię.

32 S. Koperek, *Misja bułgarska. Historia – wspomnienia – nadzieja na przyszłość*, w: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu*, red. W. Misztal, W. Mleczko, Kraków 2013, s. 39–41.

33 K. Popek, *Misja polskich zmartwychwstańców w Adrianopolu. Wybrane problemy*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów. Nauki Społeczne”, 2018, nr 23 (4), s. 129–144. DOI: 10.26361/ZNTDsp.09.2018.23.07.

34 W. Mleczko, *Arcybiskup Józef Teodorowicz – przyjaciel zmartwychwstańców i znawca duchowości semenenkowskiej*, w: *Sługa Boży o. Piotr Semenenko CR i zmartwychwstańcza szkoła duchowości. Sprawozdanie z sympozjum*, red. W. Misztal, W. Mleczko, Kraków 2011, s. 145–164.

35 P. Zdybał, *Wątki wschodnie w architekturze i dekoracji wnętrza w kościołach zmartwychwstańców we Lwowie i Krakowie*, w: *Misja bułgarska zmartwychwstańców*, s. 163–184.

36 *Resurrectionem Tuam confitemur. Modlitewnik zmartwychwstańców*, Kraków 2006, s. 50.

Pomimo bowiem patronatu św. Kajetana nad zgromadzeniem zmartwychwstańców jego malarskie i rzeźbiarskie wizerunki nie należą do licznych. Ikonografia ołtarzy koncentruje się wokół tematyki Zmartwychwstania Pańskiego, Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa. Dobrym przykładem jest tutaj kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Poznaniu, zaprojektowany i wybudowany dla zmartwychwstańców przez Aleksandra Kapuścińskiego w latach 1923–1926. W ołtarzu głównym kościoła, będącego znakomitym przykładem architektury neoklasycystycznej, jest figura Chrystusa Zmartwychwstałego, a w ołtarzach bocznych – Niepokalanego Poczęcia NMP oraz św. Józefa. Projektowane przez Kapuścińskiego ołtarze św. Teresy z Lisieux i św. Antoniego nie zachowały się³⁷. Dopełnienie ikonografii kościoła stanowi wysoka smukła dzwonnica w typie włoskiej kampanili, wzniesiona w 1937 r. według projektu Tadeusza Hornunga, którą zdobią kamienne figury świętych polskich dłuta poznańskiego rzeźbiarza Jana Żoka: Andrzeja Boboli, Stanisława Biskupa, Kazimierza i Jana Kantego³⁸. Podobny program ikonograficzny znajduje się w kościele zmartwychwstańców w Kościerzynie i innych placówkach zakonnych. Kościół Zmartwychwstania Pańskiego na Woli Duchackiej w Krakowie, z kompleksowym, bogatym programem ikonograficznym, opracowanym przez prof. Wiktora Zina i zrealizowanym przez jego zespół, także nie ma żadnych odniesień do św. Kajetana³⁹.

Jedyny znany mi wizerunek świętego z kręgu zmartwychwstańców znajduje się w Seminarium Duchownym w Krakowie. Jest to współczesna kopia obrazu Giovanniego Battisty Tiepolo (1696–1770)⁴⁰. Obraz malowany w barokowej konwencji ukazuje świętego w półpostaci, w czarnym habicie. Obok, na stole przykrytym niebieską tkaniną leży krucyfiks i stoi duża księga w czerwonej oprawie, na której święty opiera lewą dłoń, podtrzymując jednocześnie białą lilię, prawą dłoń lekko unosi ku górze. Święty został tutaj przedstawiony

37 H. Hałas, *Neoklasycystyczne kościoły i kaplice Poznania. Projekty, realizacje i konserwacja wybranych obiektów*, „Ochrona Zabytków”, 54 (2001) nr 3 (214), s. 317–321.

38 Tamże, s. 322.

39 M. Ćwiek, *65 lat Parafii Zmartwychwstania Pańskiego na Woli Duchackiej w Krakowie*, Kraków 2014, s. 44–47.

40 Obraz znajduje się w Narodowym Muzeum Sztuk Pięknych w Rio de Janeiro w Brazylii. Wcześniej należał do kolekcji Angela Antonia Rosei, nabyty przez Cesarzką Akademię Sztuk Pięknych w 1874 r., przekazany do NMSP w 1937 r.

w typowej konwencji wyznawcy, o czym świadczy uniesiona prawa dłoń, krzyż, księga oraz biała lilia. Ten typ ikonograficzny odnosi się także do założycieli zgromadzeń zakonnych, stąd też widniejąca na obrazie księga możemy interpretować jako Ewangelię lub regułę zakonu.

Ikonografia św. Kajetana, niezwykle skromna w kościołach zgromadzenia, jest rozbudowana i wielowątkowa w bliskich zmartwychwstańcom zakonach i wspólnotach religijnych. Warto więc przywołać w tym miejscu kilka przykładów. Wśród przedstawień św. Kajetana przeważają wizerunki, na których ukazywany jest w scenie wizji mistycznej, podczas której trzyma w ramionach podane przez Maryję Dzieciątko⁴¹. Znane są także wizerunki samodzielne, ukazujące świętego w pozie stojącej, z Dzieciątkiem Jezus w ramionach. Taki schemat przedstawia obraz z dawnego kościoła trynitarzy w Łucku (obecnie w zbiorach Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego). W tle widnieje klasztor trynitański, na który spadają z nieba złote kłosa – symbol Bożej Opatrzności i jeden z atrybutów Kajetana⁴².

W XVIII w. przedstawienia świętego były dość liczne i bogate w treści. Wiązało się to z szerzącym się kultem Opatrzności Bożej⁴³. Na badanym obszarze dekanatu zamojskiego dawnej diecezji chełmskiej wizerunki św. Kajetana występowały w dziesięciu kościołach, w tym w większości w poświęconych jemu ołtarzach. Chciałbym zwrócić uwagę na obraz w ołtarzu św. Kajetana kościoła w Józefowie w diecezji zamojsko-lubaczowskiej. Święty stoi na skale z rozłożonymi w modlitewnym geście ramionami podczas wizji – ukazuje mu się Maryja z Dzieciątkiem. Tło kompozycji wypełniają wylaniające się z skały postacie żołnierzy z pikami. U stóp św. Kajetana są dwa aniołki. Jeden, patrząc na widza, wskazuje palcem w górę, drugi w wyciągniętej ręce trzyma pęk żytnich kłosów – symbol Bożej Opatrzności. To rzadkie ujęcie ikonograficzne nawiązuje

41 M. Ołdakowska, *Przyczynek do ikonografii świętego Kajetana z Thieny*, „Artifex”, 11 (2009) s. 18–21.

42 P. Kondraciuk, *Św. Kajetan ze zbiorów Muzeum Krajoznawczego w Łucku. Analiza ikonograficzna obrazu*, w: Volyns'ka ikona: doslidžennâ ta rectavraciâ. Materialy XIII miżnarodnoi naukovoi konferencii m. Luc'k – m. Volodymyr-Volyns'kyj, 2–3 lystopada 2006 roku, Luc'k 2006, s. 35–38.

43 Z. Pałubska, *Kult Opatrzności Bożej w Kościele katolickim w Polsce*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 9 (2010) s. 180–207, DOI: 10.15290/rtk.2010.09.13.

do przywoływanego już heroicznego faktu z życia świętego, który podczas grożącej wojny domowej w Neapolu, zachowując post i umartwiając ciało, ofiarował Bogu życie w intencji zahamowania rozlewu krwi⁴⁴.

Bogata ikonografia św. Kajetana, ciągle jeszcze nierozpoznana do końca z uwagi na mylenie go z innymi świętymi, którzy identyfikowani są za pomocą podobnych atrybutów⁴⁵, w XIX w. praktycznie zanika. Tym zapewne należy tłumaczyć fakt, iż pomimo wyraźnych odwołań do charyzmatu świętego w pismach założycieli zmartwychwstańców, na co zwracano wyżej uwagę, jego wizerunki nie znalazły się w ołtarzach ani programach ikonograficznych kościołów zakonnych. Warto o tym pomyśleć przy projektowaniu nowych elementów wystroju lub kształtowaniu programów ideowych nowych świątyń.

Bibliografia

- Bujak J., *Św. Józef – Patron Kościoła powszechnego w wybranych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, „Rocznik Skrzatuski”, 9 (2021) s. 47–60.
- Chotyńska M., *Bogdan Jański i jego współczesni*, „Perspektywy Kultury”, 29 (2020) nr 2, s. 25–41, DOI: 10.35765/pk.2020.2902.04.
- Ciak W., *Eliasz i Maryja – wskazaniem na prorocki charyzmat Karmelu*, „Głos Karmelu”, 2013, nr 6 (54), s. 13–15.
- Ćwiek M., *65 lat Parafii Zmartwychwstania Pańskiego na Woli Duchackiej w Krakowie*, Kraków 2014.
- Duchniewski J., *Kajetan z Thieny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. A. Szostek, Lublin 2000, kol. 339–340.
- Fitych T., *Polska ksiązka o św. Józefie w XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 65 (1996), s. 255–287, DOI: 10.31743/abmk.8660.
- Hałas H., *Neoklasycystyczne kościoły i kaplice Poznania. Projekty, realizacje i konserwacja wybranych obiektów*, „Ochrona Zabytków”, 54 (2001) nr 3 (214), s. 317–329.

44 L. Réau, *Iconographie de l'art chretien*, t. 3, cz. 2, Paris 1958, s. 553–554; F. Tschochner, *Kajetan (Gaetano) von Thien*, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, red. W. Braunfels, Freiburg im Breisgau 1974, kol. 261–263.

45 Przykładem może być omówiony obraz z Muzeum w Łucku, gdzie święty raz był identyfikowany jako Antoni, innym razem jako Stanisław Kostka, a nawet Ignacy Loyola (P. Kondraciuk, *Św. Kajetan ze zbiorów Muzeum Krajoznawczego w Łucku*, s. 37), czy też obraz ołtarzowy z kościoła w Kijanach w archidiecezji lubelskiej, gdzie zidentyfikowano go jako Jana Kantego (M. Ołdakowska, *Przyczynek do ikonografii świętego Kajetana z Thieny*, s. 20).

- Iwaszczonek A., *Narodziny Kleryków Regularnych*, „Życie Konsekrowane”, 2022, nr 2 (154), s. 14–29.
- Iwicki J., *Charyzmat zmartwychwstańców*, tłum. W. Mleczo, J. Piątkowska-Osińska, B. Tischner, Katowice 1990.
- Jański B., *Dzienniki 1830–1839*, oprac. A. Jastrzębski, Rzym 2000.
- Kalembka S., *Wielka Emigracja: polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831–1862*, Warszawa 1971.
- Kardaś A., *Droga charyzmatyczna Hieronima Kajsiwicza*, Kraków 2006.
- Knapieński R., *Titulus ecclesiae. Ikonografia wezwań współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999.
- Koczwaro S., *Dzieje Kościoła ormiańskiego w Polsce na tle pasterskiej działalności jego arcybiskupów (rys historyczny)*, „Vox Patrum”, 40 (2001) s. 127–138, DOI: 10.31743/vp.7974.
- Kondraciuk P., *Obraz św. Kajetana z kościoła ormiańskiego w Zamościu*, „Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne”, 1 (2003) s. 197–202.
- Kondraciuk P., *Św. Kajetan ze zbiorów Muzeum Krajoznawczego w Łucku. Analiza ikonograficzna obrazu*, w: *Volyns'ka ikona: doslidžennâ ta rectavraciâ. Materiały XIII międzynarodowej naukowoj konferencji m. Luc'k – m. Volodymyr-Volyns'kyj, 2–3 lystopada 2006 roku*, Luc'k 2006, s. 35–38.
- Koperek S., *Misja bułgarska. Historia – wspomnienia – nadzieja na przyszłość*, w: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu*, red. W. Misztal, W. Mleczo, Kraków 2013, s. 39–65.
- Kowalczyk M., *Prorok magnetyczny, czyli Andrzej Towiański wobec mesmeryzmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiołogica”, 44 (2011) s. 147–159, DOI: 10.4467/20844077SR.11.011.0255.
- Kuzicki J., *Duchowni i duszpasterstwo polskiej emigracji w krajach Europy Zachodniej w I połowie XIX wieku. Przegląd problematyki badawczej*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences”, 11 (2019) nr 2, s. 5–30, DOI: 10.15584/johass.2019.2.1.
- Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006.
- Litak S., *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994.
- Mazurkiewicz J., *Andrzej Towiański. Studium psychologiczne*, Warszawa 1901.
- Mleczo W., *Arcybiskup Józef Teodorowicz – przyjaciel zmartwychwstańców i znawca duchowości semenenkowskiej*, w: *Sługa Boży o. Piotr Semenenko CR i zmartwychwstańcza szkoła duchowości. Sprawozdanie z sympozjum*, red. W. Misztal, W. Mleczo, Kraków 2011, s. 145–164.
- Mleczo W., *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*, Kraków 2014.
- Niedźwiedz A., *Od religijności ludowej do religii przeżywanej*, w: *Kultura ludowa. Teorie, praktyki, polityki*, red. B. Fatyga, R. Michalski, Warszawa 2014, s. 327–338.
- Normy dotyczące ustanawiania patronów*, „Anamnesis”, 85 (2016) nr 2, s. 15–17.

- Oldakowska M., *Przyczynek do ikonografii świętego Kajetana z Thieny*, „Artifex”, 11 (2009) s. 18–21.
- Pałubka Z., *Kult Opatrzności Bożej w Kościele katolickim w Polsce*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 9 (2010) s. 180–207, DOI: 10.15290/rtk.2010.09.13.
- Pelczar R., *Teatyny w Warszawie w XVIII w.*, „Nasza Przeszość”, 108 (2007) s. 147–181, DOI: 10.52204/np.2007.108.147-181.
- Pollacz Ł. R., *Heroina chrześcijańska Rozmaitością Modlitw, i Strzelistemi Aktami Nieoszacowanych Łaski Boskiej Skarbow i Niebieskiego Krolestwa nabywająca Ku Większej Boga Chwale, Matki Przenajświętszej i Patronow ss. godnemu uszanowaniu, z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney drukiem odnowiona*, Częstochowa 1794.
- Popek K., *Misja polskich zmartwychwstańców w Adrianopolu. Wybrane problemy*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ. Nauki Społeczne”, 2018, nr 23 (4), s. 129–144, DOI: 10.26361/ZNTDsp.09.2018.23.07.
- Réau L., *Iconographie de l'art chretiene*, t. 3, Paris 1958.
- Resurrectionem Tuam confitemur. Modlitewnik zmartwychwstańców*, Kraków 2006.
- Rozynkowski W., *Św. Józef patron kościołów zakonnych w Polsce ok. 1772 roku*, „Kaliskie Studia Teologiczne”, 3 (2004) s. 131–137.
- Stach W., *Apostoł tułaczy Bogdan Jański*, Katowice 1934.
- Szewczyk A., *Duchowy ojciec Karmelu*, „Głos Karmelu”, 2013, nr 6 (54), s. 10–11.
- Świdorski K., *Ustanowienie świętego patrona miast, gmin, powiatów i województw*, „Studia Prawa Publicznego”, 2022, nr 1 (37), s. 29–60, DOI: 10.14746/spp.2022.1.37.2.
- Tarkowska E., *Początki Wielkiej Emigracji. Polacy w Besançon w latach 1832–1833*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, 66 (2021) s. 21–45, DOI: 10.4467/2544050ORBN.21.003.16085.
- Tschochner F., *Kajetan (Gaetano) von Thien*, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, red. W. Braunfels, Freiburg im Breisgau 1974, kol. 261–263.
- Ujejski J., *Naundorf, Vintras i towiańszczyzna*, „Pamiętnik Literacki”, 25 (1928) nr 1–4, s. 406–438.
- Witko A., *Gloria Tibi Trinitas et captivis libertas: del pasado y el presente de la Orden Trinitaria = Z przeszłości i terażniejszości Zakonu Trynitarzkiego*, tłum. D. Kucala, Kraków–Roma–Valencia 2000.
- Witko A., *Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu*, Warszawa 2002.
- Witkowska A., *Titulus Ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Warszawa 1999.
- Zdybał P., *Wątki wschodnie w architekturze i dekoracji wnętrza w kościołach zmartwychwstańców we Lwowie i Krakowie*, w: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu*, red. W. Misztal, W. Mleczo, Kraków 2013, s. 163–184.
- Ziółek J., *Ze studiów nad życiem religijnym Wielkiej Emigracji*, „Studia Polonijne”, 16 (1994) s. 99–119.